

*Wychowanie dzieci jest zadaniem,
któremu należy poświęcić wiele czasu,
jeśli nie chce się tracić czasu.*

Jean-Jacques Rousseau

ALDONA MOLESZTAK

RECEPCJA WYCHOWANIA STEFANA KUNOWSKIEGO WE WSPÓŁCZESNEJ TEORII WYCHOWANIA

WPROWADZENIE

Wychowanie jest warunkiem sine qua non życia ludzkiego. Historia wychowania obejmuje bogatą tradycję jego kształtowania się w procesie rozwoju ludzkości. Ostatnie lata ujawniły dążenie do wdrożenia wielu koncepcji wychowania, często bardzo zróżnicowanych. Osiągnięcia w tej dziedzinie, na gruncie teoretycznym, w praktyce napotykają jednak na różne odstępstwa i uproszczenia. Pojęcie wychowania wywoływało zawsze dyskusję. Niestety wśród wielu propozycji możemy spotkać definicje obarczone logicznym błędem *idem per idem*, czyli definiujące wychowanie przez wychowanie.

Dotychczas w większości pojęcie wychowania rozpatrywane było z punktu widzenia jakiejś dyscypliny naukowej, np. psychologii, socjologii, filozofii, pedagogiki czy też religii. Przyznać należy, że liczba przyjętych przez naukowców kryteriów, będących podstawą wyodrębnienia zjawiska wychowania, jest znacząca. Analizy tego pojęcia dokonali między innymi Antonina Gurycka¹, Bogdan Suchodolski² oraz Marian Nowak.³ Wychowanie jest zatem jednym z tych pojęć, które doczekało się swoistej historii. Od wychowania rozumianego jako urabianie do zastępowania go psychoterapią⁴. Być może ktoś zdoła podjąć się zadania przygotowania *słownika* zawierającego jedno hasło w tysiącu rozumieniach. Jest to niełatwe zadanie – a może nawet niemożliwe do zrealizowania – z uwagi na różnorodność i wielowymiarowość znaczenia przypisywanego wychowaniu. Przedstawione poniżej tylko nieliczne ujęcia nakreślają występujące trudności.

¹ A. Gurycka, *Struktura i dynamika procesu wychowawczego*, Warszawa 1979.

² B. Suchodolski, *Wychowanie mimo wszystko*, Warszawa 1990.

³ M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej*, Lublin 2000.

⁴ H. Muszyński, *Psychoterapia i wychowanie jako formy interwencji w rozwój jednostki*, w: *Wspomaganie rozwoju. Psychostymulacja i psychokorekcja*, red. B. Kaja, t. 2, Bydgoszcz 2000, s. 27-28.

WOKÓŁ WSPÓŁCZESNEGO ROZUMIENIA POJĘCIA „WYCHOWANIA”

W efekcie dokonanej przez A. Gurycką analizy powstały dwie definicje: pedagogiczna i psychologiczna. Mimo różnic między ujęciami, czyli typu oddziaływań, wskazanego odbiorcy i nadawcy wpływu oraz celu, do którego ma doprowadzić, obydwie definicje precyzują istotę wychowania. Sama Autorka proponuje także inną, ciekawą definicję w pracy poświęconej podmiotowości wychowanka, uważając, że „wychowanie, które stawia sobie cel podmiotowego kształtowania osobowości wychowania, zakłada, iż proces dojrzewania młodego człowieka – to proces przejmowania przez niego w układzie dwupodmiotowej relacji odpowiedzialności za siebie, to coraz szerszy zasięg wymiany wzajemnych wpływów, to taki proces komunikowania się, który pociąga za sobą coraz częstsze włączanie się wychowawcy w aktywność wychowanka, a więc w jego projekty, jego programy, na zasadzie partnera, życzliwego obserwatora, doradcy, a nie nadzorcy i kierownika”.⁵ Psychologiem, który formułuje definicję wychowania jest B. Kaja. Uznaje ona, że „wychowanie to zamierzony proces kierowania rozwojem wychowanka jednocześnie od tego rozwoju zależnym. Polega ono na wzbudzaniu, podtrzymywaniu i różnicowaniu aktywności wychowanka i aktywności własnej wychowującego, by dzięki oferowanym wartościom, zdobywanym doświadczeniom, nadać rozwojowi kierunek zmierzający do adaptacyjności i kreatywności w wymiarze nadrzędnego, względnie stabilnego sensu życia”.⁶

W literaturze występują próby definiowania terminu wychowanie, chociaż czasami z dodatkowym przymiotnikiem, np. interpersonalne – Zdzisław Kosyrz, według którego przedmiotem tego procesu „powinna być taka działalność wychowawcza, której celem jest kształtowanie człowieka zdolnego do wielostronnego współżycia z innymi ludźmi. Zasadniczym rezultatem tych oddziaływań jest trwała gotowość do współdziałania wychowawcy i wychowanka, trafność wzajemnego spostrzegania oraz chęć umacniania wspólnie przeżywanych sytuacji.”⁷ Natomiast Irena Wojnar zwraca uwagę na odczuwanie własnej wielowymiarowości zarówno w zakresie stosunku do obecnego stanu rzeczy, jak i stosunku do własnych perspektyw i marzeń. Podkreśla stawianie się człowieka osobowością podmiotową. Stan taki można osiągnąć dzięki spotkaniu z samym sobą.⁸ „Wychowanie jako nawiązywanie przez człowieka relacji z tym, co prawdziwe i dobre” jest stanowiskiem wyraża-

⁵ *Podmiotowość w doświadczeniach wychowawczych dzieci i młodzieży*, red. A. Gurycka, Warszawa 1989, s. 22.

⁶ B. Kaja, *Problemy psychologii wychowania. Teoria i praktyka*, Bydgoszcz 2001, s. 91

⁷ Z. Kosyrz, *Wychowanie interpersonalne*, Warszawa 1993, s. 17-19.

⁸ I. Wojnar, *Człowiek jako podmiot i cel wychowania*, w: *Podmiotowość jako problem filozoficzny, społeczny i pedagogiczny*, red. B. Suchodolski. Konferencja w Jabłonce 5-17 listopada 1989, s. 169-170.

nym przez M. Gogacza.⁹ Możliwości wyboru najlepszego ujęcia poszerza definicja A. Tchorzewskiego, według którego „wychowanie jest sui generis bytem społecznym, a więc zjawiskiem (faktem, zdarzeniem, procesem), będącym wytworem przynajmniej dwóch ludzi (osób), którego cechą konstytutywną jest zachodząca pomiędzy nimi relacja wyrażająca się w przekraczaniu przestrzeni międzypodmiotowej za pomocą wybranej formy kontaktu, w ramach którego jeden z podmiotów, kierując się powszechnie uznanym dobrem umożliwia drugiemu podmiotowi zdążanie do określania własnej tożsamości.”¹⁰ Wychowywać, według Maurice Debesse’a, oznacza „podnosić dziecko do stanu człowieka.”¹¹ Zapewniamy zatem wychowanekowi najlepsze warunki rozwoju i maksymalne realizowanie aktywności, na jakie pozwala proces rozwojowy, czyli wychowanie twórcze. Ale w wychowaniu należy podkreślić dwie strony. Jedną z nich będzie cały okres rozwoju człowieka: jego dojrzewanie, siła aktualizacji zmierzająca do powtórzenia typu ludzkiego i typu środowiska, siła kształtująca, która przyczynia się do integracji społecznej wychowanka. Z drugiej strony ważna jest kwestia związana ze znaczeniem czynnika osobistego, siły twórczej, częściowo nieprzewidywalnej, która nadaje postępowaniu jednostki własny i niepowtarzalny charakter. Te dwie sfery wpływają na nieograniczenie się w wychowaniu tylko do sfery dydaktycznej, bowiem „wychowanie nie tworzy człowieka, ale pozwala mu tworzyć samego siebie”.¹² Krzysztof Konarzewski proponuje dyskusję związaną z definicją minimalną, uznającą za akt wychowawczy wszelką czynność pojętą przez człowieka i przebiegającą we wspólnej im sytuacji symbolicznej (1991, s. 297).

Karl Jaspers poszukując definicji wychowania podkreśla, że ludzie nie są stałymi naturami, lecz „każdorazowo jako ci, którzy stali się takimi to a takimi, ciągle stają się, posiadając całą pełnię ukrytych możliwości.”¹³ Ponadto zauważyć trzeba, że wychowanie może rozwijać w jednostce tylko te możliwości, które już w niej tkwią w zarodkowej postaci, nie jest natomiast zdolne zmienić jej wrodzonej istoty. Ale nikt na świecie – jak pisze Karl Jaspers – nie zna owych drzemiących w zarodku możliwości człowieka. Dlatego wychowanie może jedynie „wydobywać z człowieka właściwości, których nikt wcześniej w nim nie przeczuwał. Stąd też efekty każdego nowego działania wychowawczego są nieprzewidywalne. Będzie ono zawsze pociągać za sobą również takie skutki, o których wcześniej nikt nie myślał. Fundamentalny fakt – że człowiek każdorazowo dzięki tradycji staje się tym, czym jest, że przypuszczalnie jednakże zarodki mogą dzięki sposobowi, w jaki są uświadamiane, niezwykle zmieniać się w ciągu kilku stuleci w swych przejawach oraz że tym samym całe narody zdają się transformować swój charakter – nadaje wychowaniu

⁹ M. Gogacz, *Podstawy wychowania*, 1993, s. 91.

¹⁰ *Wychowanie w kontekście teoretycznym*, red. A. Tchorzewski, Bydgoszcz 1993, s. 41.

¹¹ M. Debesse, *Etapy wychowania*, Warszawa 1996, s. 120.

¹² M. Debesse, *Etapy wychowania*, Warszawa 1996, s. 121.

¹³ K. Jaspers, *Uwagi o wychowaniu*. „Znak” 1993(9) s. 87.

ogromne znaczenie.”¹⁴ Janusz Tarnowski dążąc do określenia definicji wychowania uzupełnia pogląd Klausa Schallera na to zagadnienie, dzięki czemu wychowanie sprowadza do „całości kształtu sposobów i procesów pomagających istocie ludzkiej zwłaszcza przez interakcję urzeczywistniać i rozwijać swoje człowieczeństwo.”¹⁵ Ten harmonijny i pełny rozwój osoby ludzkiej w duchu wolności i odpowiedzialności przy pomocy prawidłowego sumienia, jest ukierunkowany na osiągnięcie celu ostatecznego, którym jest poznanie i ukochanie Boga.¹⁶ Ten nurt definiowania pojęcia wychowania kontynuowany jest przez J.W. Galkowskiego, którego zdaniem przedrostek „wy” „kieruje naszą uwagę na pewną szczególną właściwość człowieka, mianowicie – na jego potencjalność, możliwość rozwoju, a zarazem na zdolność transcendowania, wewnętrzną siłę przekraczania stanu aktualnego.”¹⁷ Człowiek ma rozwijać się intelektualnie i fizycznie, nabywać umiejętności korzystania z dóbr cywilizacji i kultury oraz rozwijać swoją wrażliwość i twórczość moralną.¹⁸ Władysław Cichoń proponuje szerokie i wąskie rozumienie wychowania. Szerokie ujęcie wychowania obejmuje wszelkie oddziaływania człowieka (rodzinne, środowiskowe, szkolne, zawodowe itp.), współtworzące jego osobową indywidualność (postępowanie, poglądy). W znaczeniu wąskim wychowanie obejmuje zamierzone i świadome oddziaływanie na wychowanka, podejmowane w określonym celu i w określonej sytuacji.¹⁹ Wychowanie powinno być „czynnikiem świadomie i planowo dynamizującym aksjologicznie osobowość wychowanka oraz podstawową pomocą, której oczekuje on od otoczenia w samokształtowaniu i doskonaleniu siebie samego, dzięki któremu *będzie miał możliwość osiągnięcia pełni własnego człowieczeństwa.*”²⁰

Rozważania można poszerzyć o określenia wychowania opracowane i przyjęte przez nauczycieli, dla których wychowanie to: wspomaganie młodych w samowychowaniu; wszelkie celowe działania wychowawców na wychowanków, aby w nich kształtować określone wartości, uczucia, postawy i dążenia; opiekuńcze, kształcące działanie dorosłych, aby młodzi mogli mieć udział w dobrach, które są podstawą życia społecznego; proces zdobywania przez młodych doświadczeń życiowych przy czynnym, odpowiedzialnym zaangażowaniu domu i szkoły; wspomaganie wychowanków w rozwoju – poprzez osobowe wzorce zawarte w treściach programowych, poprzez powierzane im zadania i role społeczne, a także poprzez osobisty wkład

¹⁴ K. Jaspers, *Uwagi o wychowaniu*, „Znak” 1993(9) s. 88.

¹⁵ J. Tarnowski, *Problem chrześcijańskiej pedagogiki egzystencjalnej*, Warszawa 1982, s. 66.

¹⁶ Tamże, s. 40.

¹⁷ J. W. Galkowski, *Wychowanie a wartości*, w: *Wprowadzenie do pedagogiki ogólnej*, (wybór tekstów) J. Kostkiewicz, Stalowa Wola 1997, s. 173.

¹⁸ J. W. Galkowski, *Wychowanie a wartości*, w: *Wprowadzenie do pedagogiki ogólnej*, (wybór tekstów) J. Kostkiewicz, Stalowa Wola 1997, s. 173.

¹⁹ W. Cichoń, *Wartości człowiek wychowanie*, Kraków 1996, s. 113.

²⁰ W. Cichoń, *Wartości człowiek wychowanie*, Kraków 1996, s. 91.

wychowawców.²¹ D. Nakoneczna ze względu na różnorodność definicji wychowania zaproponowała pogrupowanie ich z punktu widzenia: oddziaływań wychowawców na wychowanków; warunków wychowania; efektów wychowawczych,²² co jest zbliżone do przyjętych kryteriów przez Antoninę Gurycką²³.

Wśród wielu stanowisk akcentujących tylko pewien aspekt na uwagę zasługuje definicja holistycznego wychowania Z. Łyko, obejmująca całego człowieka, urzeczywistniającego się w czterowymiarowym modelu edukacji, uwzględniająca harmonijny rozwój fizyczny (jego kulturę fizyczną, higienę życia, przeciwdziałanie narkotykom), intelektualny (wiedzę teoretyczną i praktyczną), społeczny (umiejętność życia zbiorowego) i duchowy (ideowy) istoty ludzkiej.²⁴ Najważniejszy jest według tego autora rozwój duchowy-ideowy oparty na wartościach chrześcijańskich, ogólnohumanistycznych i uniwersalnych, a przede wszystkim zgodny z Powszechną Deklaracją Człowieka.²⁵

Z innej perspektywy wyjaśnia określenie wychowania Brunon Hołyst pisząc, że „Los człowieka jest w rękach samego człowieka. Właśnie człowiek dla drugiego człowieka i perspektywiecznie dla siebie stanowi poważne zagrożenia.”²⁶ Cytowane słowa są dewizą dla pojęcia wychowania, które winno zmierzać do uczynienia z człowieka istoty zdolnej do przekraczania granic istnienia, jakie mu zostały wyznaczone, i do stwarzania nowych warunków własnego życia. Człowiek ten ma służyć swym życiem urzeczywistnianiu wartości trwałych.²⁷

Na tym tle warto zacytować słowa H. Muszyńskiego, który uważa, że „w poglądach na wychowanie rezygnuje się z ujmowania wychowania w kategoriach swoistej dominacji a nawet władzy wychowawcy nad wychowankiem, natomiast kładzie się coraz większy nacisk na jego porozumienie z wychowankiem, na poszanowanie podmiotowości tego ostatniego i na dążenia do znalezienia z nim wspólnego kontaktu.”²⁸ Jest to kierunek rozważań często pojawiający się we współczesnej literaturze naukowej.

Analiza definicji terminu wychowanie oraz przedstawione różne kryteria ich podziału wskazują, że „na skutek ustawicznego dążenia do bardziej precyzyjnego dookreślenia wyposażane jest w szereg cech, a niekiedy w ich zespoły, które nierzadko przejmują pewne pierwszeństwo, wysuwane są z takich bądź innych względów po-

²¹ D. Nakoneczna, *Wychowanie jako zadanie. Wspomaganie młodych w samowychowaniu*, Warszawa 1993, s. 129.

²² Tamże, s. 19.

²³ A. Gurycka, *Struktura i dynamika procesu wychowawczego*, Warszawa 1979.

²⁴ Z. Łyko, *Listy o edukacji*, w: *Listy o edukacji*, red. L. Witkowski, „Forum Oświatowe” 1998, 2(19), s. 76.

²⁵ Tamże, s. 76.

²⁶ Tamże s. 112.

²⁷ Tamże, s. 115.

²⁸ H. Muszyński, *Psychoterapia i wychowanie jako formy interwencji w rozwój jednostki*, w: *Wspomaganie rozwoju. Psychostymulacja i psychokorekcja*, red. B. Kaja, t. 2, Bydgoszcz 2000, s. 28.

znawczych lub praktycznych na plan pierwszy, pozostając jednakże w swoistej łączności z zasadniczymi właściwościami konstytutywnymi.”²⁹ Dzięki różnorodnym propozycjom definicyjnym uzyskujemy coraz szerszą perspektywę tak ważnego dla każdego pokolenia wychowania. Ponadto niezaprzeczalnym faktem jest wpływ, jaki pełni wychowanie w określeniu nowej koncepcji edukacyjnej, której towarzyszą przekształcenia występujące w aksjologii i teleologii edukacyjnej.³⁰

WYCHOWANIE W UJĘCIU STEFANA KUNOWSKIEGO

Stefan Kunowski uważa, że wszystkie systemy pedagogiczne przechodzą te same etapy rozwoju. Kontynuując swoje rozważania stwierdza, że „przenikanie każdej ideologii światopoglądowej do rzeczywistości i wykształcanie się w związku z tym pełnego systemu światopoglądowego odbywa się w trzech fazach”.³¹ Pierwsza faza obejmuje reformę ideologiczną istniejącego stanu rzeczy. W fazie drugiej następuje poszukiwanie teorii naukowej w celu stworzenia właściwej dla danej dziedziny działania techniki realizacyjnej. Natomiast w trzeciej fazie dochodzi do sformułowania doktryny i przepojenia nią, czyli indoktrynacji całej rzeczywistości społecznej i kulturalnej. Te etapy znajdują odzwierciedlenie w dziedzinie wychowania poprzez etyzację, racjonalizację oraz nakreślenie na podstawach danej ideologii i nauki – planowanie wychowawcze.³² Kontynuując rozważania S. Kunowski pisze: „Konkretnym zaś wyrazem tych etapów tworzenia się systemu wychowawczego są: 1) moralizm jako konieczność etycznego oddziaływania na pokolenie wychowawcze w myśl podstawowych idei światopoglądowych, np. idei wolności w światopoglądzie liberalistycznym, walki klasowej w ideologii marksistowskiej, a idei miłości i sprawiedliwości w chrześcijaństwie; 2) personalizm jako teoria naukowa o istocie człowieka, także ideologicznie zorientowana, jednakże konieczna, aby uzasadnić możliwość i niezbędność oddziaływania moralnego i wychowawczego na jednostkę, potrzebna poza tym do tego, by z tej teorii o człowieku wprowadzić skuteczną technikę realizacyjną danego wychowania; końcowym wreszcie etapem jest doktryna wychowawcza, stwarzająca podstawy planowania wychowawczego w określonym systemie. Doktryną taką współcześnie jest humanizm, który pozostaje zależny w ramach różnych współczesnych systemów wychowawczych od ich podstawowych idei, wartości i prawd światopoglądowych. [...]. Personalizm

²⁹ A. Tchorzewski, *Wychowanie w kontekście teoretycznym*, red. A. Tchorzewski, Bydgoszcz 1993, s. 38.

³⁰ T. Lewowicki, *W stronę paradygmatu edukacji podmiotowej*, „Edukacja” 1991, nr 1, 11.

³¹ S. Kunowski, *Problematyka współczesnych systemów wychowania*, Kraków 2000, s. 67.

³² Tamże, s. 67.

więc każdego rodzaju jest zawsze pewną wiedzą o człowieku, humanizm natomiast jest czynem człowieka dla człowieka. Humanizm jest zastosowaniem, jest prowadzeniem wiedzy o człowieku, czyli personalizmu w życie, ma aspekt społecznego zabezpieczania praw przysługujących każdemu człowiekowi, staje się społecznym umożliwieniem wykonywania obowiązków przez każdą jednostkę”.³³

Stefan Kunowski wskazuje na istotną cechę humanizmu, którą jest jego wychowawczość, polegająca na tym, że naczelną jego ideą jest stwarzanie nowego człowieka³⁴. Podjęta analiza humanizmu światopoglądowego ówczesnych systemów wychowania prowadzi S. Kunowskiego do wniosku, że wszystkie rozbieżne kierunki humanizmu naukowego mają wspólne tendencje i założenia. Autor ten pisze: „Ogólnie więc charakteryzując humanizmy naukowe trzeba podkreślić ich idealizm, na skutek czego wszelki humanizm naukowy jest humanizmem utopijno-idealistycznym. Idealizm ten może nie być idealizmem ściśle filozoficznym, ale przez wiarę w potęgę nieograniczoną nauki i techniki wysuwa umysł ludzki lub całą twórczą duchowość człowieka ponad wszystko. Stąd płynie wiara w wartości idealne intelektualnie, estetyczne i moralne, zawarte w rozumie i twórczości człowieka, stwarzających samym sobie prawa i nie znających żadnych wyższych praw nad sobą, ani też wyższych konieczności obiektywnych płynących z bytu, materii, przyrody czy ludzi. Humanizm naukowy nie stosuje więc twórczości kulturalnej do obiektywnej rzeczywistości, lecz wybiegając fantazją znacznie w przód, stwarza wizje i programy o znacznym stopniu utopijności. Dlatego też humanizm nauki i techniki niezmiennie ma dwie tendencje: marzenia kosmopolityczne o rządzie wszechświatowym, polegającym na dobrowolnym porozumieniu i zjednoczeniu ludzi dla używania dóbr nauki i techniki, oraz marzenie o elitarnym ustroju społecznym, gdzie wszyscy ludzie będą twórczymi inteligentnymi obywatelami świata”.³⁵

Niezależnie od światopoglądu, w którym rozwija się personalizm, S. Kunowski konstatuje, że odkrył i wskazał na zasadnicze dla wychowania i życia społecznego człowieka cechy jego samowiedzy i samodzielności, cechy, które nie dadzą się usunąć czy pominąć przez żaden system światopoglądowy.³⁶ Humanizm obecny był zawsze w tekstach uczonych reprezentujących różny światopogląd. Wyróżnione podstawowe hasła znajdują swoje odzwierciedlenie w wielu pracach, np. F. Adamskiego, J. Górniewicza, B. Kaji, Z. Kwiecińskiego, K. Olbrycht, J. Niewęglowskiego SDB, H. Romanowskiej-Lakomy. Podejmowana przez S. Kunowskiego naukowa problematyka, mimo rozwoju nauki, nieustannie przybliżyła najnowsze rozwiązania.

³³ Tamże, s. 68.

³⁴ Tamże, s. 88.

³⁵ Tamże, s. 104.

³⁶ Tamże, s. 70.

³⁷ Personalizm chrześcijański obejmuje w pojęciu osobowości zarówno cielesność i uspołecznienie, jak i twórczość i uduchowienie człowieka. Tamże, s. 63.

Kolejną kwestią, na którą warto zwrócić uwagę, jest dążenie do harmonijnego rozwoju osoby i osobowości, czyli wewnętrznie zharmonizowanego człowieka zawarte w personalizmie chrześcijańskim³⁷, który jako jedyny z „racji swojego uniwersalizmu obejmuje całego człowieka i odnosi się do wszystkich ludzi”.³⁸

Następną bardzo istotną kwestią, jaką podejmuje S. Kunowski, jest system wychowania będący zespołem idei dotyczących: 1) interpretacji całej rzeczywistości, 2) koncepcji człowieka, 3) koncepcji życia moralnego ludzi, 4) koncepcji życia społecznego. Zatem system wychowawczy obejmuje ideał człowieka doskonałego, będącego celem realizacyjnym wychowania oraz określa zespół warunków, „służących do urzeczywistnienia celu, a wynikających z założeń światopoglądowych i uzasadnień filozoficznych, ujmujących świat i rzeczywistość w jednolitą całość oraz pochodzący z danych wiedzy naukowej o człowieku, tzw. antropologii filozoficznej”.³⁹ Koncentruje się na nauce o dobrym moralnie postępowaniu i życiu człowieka, nauce o istocie człowieka jako osobie i nauce o prawdziwie ludzkich stosunkach. Na kanwie elementów tej teorii – zdaniem S. Kunowskiego – w każdym współczesnym systemie wychowawczym tworzy się: 1) idea nowego człowieka, którego należy wychowywać, 2) idea kierownicza moralizmu, dotycząca pojmowania moralności, dobra i zła, 3) idea kierownicza personalizmu, ujmująca człowieka jako osobę wraz z należnymi jej prawami, 4) idea kierownicza humanizmu, określająca społeczną realizację zaspokojenia podstawowych potrzeb człowieka.⁴⁰ Wyróżniamy trzy zasadnicze systemy wychowawcze, w obrębie których tworzy się model wychowania „nowego człowieka”: liberalny, chrześcijański, socjalistyczny.⁴¹ Inny schemat zaprezentował S. Nałaskowski, którego podział obejmuje system dogmatyczny, liberalistyczny i dynamiczny.⁴²

Kolejną zatem kwestią jest rozumienie wychowania przez S. Kunowskiego. Okazuje się, że zaprezentowane wcześniej różnorodne ujmowanie definicji wychowania nie przyczyniło się do jasnego ich poklasyfikowania czy uporządkowania. Przyjęte kryteria nie są jednoznaczne. Można przyjąć, że punktem wyjścia podziału stały się kwestie związane z płaszczyzną (socjologiczną, filozoficzną, pedagogiczną czy psychologiczną), której dotyczy wychowanie, od autora definicji zależy bowiem akcent, na jaki winien zwrócić uwagę nauczyciel-wychowawca. W wielu ujęciach szczególnie wpływ przyznaje się oddziaływaniom wychowawców, w innych znacznie mają efekty wychowawcze. Podstawą wielu definicji jest oparcie na określonej teorii ideologicznej lub religijnej. Na kanwie wyróżnionych definicji interesujący jest podział S. Kunowskiego, który definicje wychowania dzieli na:

³⁸ Tamże, s. 52, 58 i 63.

³⁹ Tamże, s. 83-86.

⁴⁰ Tamże, s. 88.

⁴¹ Tamże, s. 88.

⁴² S. Nałaskowski, *Humanizm i podmiotowość w wychowaniu*, Toruń 1992, s. 5.

- definicje prakseologiczne, przypisujące szczególną rolę wychowawcy – mające charakter pedagogiczny,
- definicje ewolucyjne, kładące nacisk przede wszystkim na rozwój jednostki
- mające charakter psychologiczny,
 - definicje sytuacyjne, dotyczące bodźców środowiska wychowawczego,
 - adaptacyjne, dotyczące skutków i wytworów wychowania.

Definicje mogą się krzyżować, ponieważ na wychowanie składają się zarówno samorzutne procesy rozwoju, jak i działanie wychowawców, sytuacje bodźcowe i wytwory wychowania.⁴³

A. Tchorzewski określenie wychowania rozpatruje z punktu widzenia definicji:

- sprawozdawczych odzwierciedlających w miarę wiernie sens wychowania zawierający się w języku potocznym (zalicza tu definicję wychowania np. A. Danysza i H. Muszyńskiego);

- projektujące, polegające na próbach nadawania pojęciu wychowanie nowego znaczenia, przy czym tylko w niewielkim stopniu bądź wcale respektujące powszechne znaczenie tego pojęcia w języku nauk społecznych i języku potocznym (reprezentują ten punkt widzenia np. definicje R. Miller i B. Suchodolskiego);

- regulujące, mające na celu częściowe dostosowanie treści definiowanego pojęcia do znaczenia zastanego, stosowanego w języku nauki bądź potocznym, a zarazem częściowo je modyfikujące (przykładem są definicje K. Sośnickiego i E. Sujak)⁴⁴.

Autor tego podziału wskazuje na chwyciność i niejednorodność pojęcia wychowania, co wskazuje na fakt, że z przedstawionym powyżej podziałem można dyskutować. Ponadto samo wyjaśnienie treści zawartych w podziale też nie należy do jednoznacznych. Warto powrócić więc do podziału S. Kunowskiego, który jest jednoznaczny, prosty i na tyle szeroki, aby objąć ogromną grupę definicji nie tylko zaliczanych do historycznych, ale również współczesnych (np. W. Cichoń 1996, H. Muszyński 2000, A. Tchorzewski 1993, 2002).

ZAMIAST ZAKOŃCZENIA

Anna Brzezińska pisze, że „wiele osób ma trudności w adaptowaniu się do szybko zmieniających się warunków życia”, które w konsekwencji będą wpływały

⁴³ S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa 1993, s. 169.

⁴⁴ *Wychowanie w kontekście teoretycznym*, red. A. Tchorzewski, Bydgoszcz 1993, s. 35-36; *Teoria wychowania w poszukiwaniu nowego paradygmatu*, w: *Współczesne konteksty wychowania*, red. A. Tchorzewski, Bydgoszcz 2002, s. 23-24.

na proces wychowania.⁴⁵ Dalej Autorka stwierdza, że „[...] edukacja w szerszym niż tylko szkolne i instytucjonalne ujęciu »potrzebna« jest dorosłym, którzy edukowani w innych warunkach i ku innej przyszłości stają obecnie wobec wyzwania niezwykle trudnego – przygotowania młodego pokolenia do życia w warunkach, które nawet dla planistów nie we wszystkich ważnych obszarach są możliwe do przewidzenia”.⁴⁶ Jest to niezwykle ważna wypowiedź, dotyczy bowiem naszej przyszłości, kierunku jej rozwoju i naszego w niej miejsca. Nieustanny, szybki a zarazem nieuchronny postęp techniczny zmusza nas do nieprzerwanego rozwoju, pogłębiania i poszerzania wiedzy, doskonalenia umiejętności. Zróżnicowane, niejednolite poglądy naukowe wzbudzać mogą nie tylko dyskusję, ale błędnie kształtować przekonania ludzi. Dlatego warto przytoczyć słowa zawarte w Pierwszym Liście do Koryntian „Nie dajcie się zwodzić: Złe rozmowy psują dobre obyczaje”⁴⁷. Stefan Kunowski zwraca uwagę, że chrześcijaństwo trzymające się tej zasady „wiedziało dobrze, że przewrotne poglądy, fałszywe teorie, nieprawdziwe sądy przyczyniają się tylko do wyzwolenia bestii w człowieku i społeczności, dlatego też skoro ukazały się wyraźniej skutki w postaci demoralizacji młodzieży i całych narodów, przystąpiło do naprawy ludzkiej świadomości”.⁴⁸

Dorobek naukowy Stefana Kunowskiego znajduje swoje odzwierciedlenie w wielu pracach wybitnych ludzi nauki. Przykładem są rozważania obejmujące pedagogikę jako naukę, systemy wychowawcze, personalizm, humanizm a szczególnie warstwicową teorię wychowania. Szkoda, że do dnia dzisiejszego wiele Jego prac znajduje się jeszcze w rękopisie i czeka na swoją pierwszą publikację. Szczególne znaczenie ma dorobek naukowy S. Kunowskiego ze względu na swoją aktualność i ponadczasowość.

⁴⁵ A. Brzezińska, *Edukacja wobec wyzwań społeczności lokalnych*, w: *Psychologiczny kontekst problemów społecznych*, red. H. Sęk, S. Kowalik. Poznań 1999, s. 60.

⁴⁶ Tamże, s. 60.

⁴⁷ I Kor 15,33, cyt. Za: S. Kunowski, *Problematyka współczesnych systemów wychowania*, Kraków 2000, s. 29.

⁴⁸ S. Kunowski, *Problematyka współczesnych systemów wychowania*, Kraków 2000, s. 29-30.